

Könyvszemle

Környezettudomány – „magaslégköri” színvonalon

Mészáros Ernő akadémikus legújabb kötete valódi ritkaságnak mondható: a környezettudománnyal kapcsolatos legfontosabb fogalmak gyűjteménye és magyarázata nemcsak magyar nyelven, hanem világnyelveken is hiánycikknek számít. A környezettudomány az ember és környezete kapcsolatának kutatásával foglalkozik. Az emberi tevékenység nagymértékben befolyásolja, alakítja természetes környezetét, szennyezi a talajt, a vizeket és a levegőt. A légkör kémiai összetételének változása nemcsak helyi, hanem globális problémákat is okoz, mint a nem kívánt éghajlatváltozás vagy a magaslégköri ózonréteg elvékonyodása.

A szócikkek körének meghatározása az első pillanatban talán egyszerűnek tűnhet, valójában azonban igen összetett feladat: az emberi hatások megállapításához és megértéséhez ismerni kell a földi környezet működését, tehát tisztában kell lennünk a klasszikus természettudományoknak a bioszférára és a geoszféra vonatkozó alapvető tételeivel is. Ebből következően, Mészáros Ernő kötete tartalmazza a földtudományok, a hidrológia, a limnológia, a meteorológia, az oceanológia, az ökológia és a talajtan elemeit is. Ugyanakkor a környezetben lejároló folyamatok fizikai és kémiai összefüggésekkel írhatók le, így a kötet ezzel kapcsolatos címszavakat, és ezek-

hez tartozó értelmezéseket is tartalmaz. Például a *szén-dioxid* címszó alatt nem egyszerűen a vegyület keletkezésének és tulajdonságainak leírása szerepel, hanem ennek a belső bolygók légkörében játszott szerepe, illetve földi koncentrációjának történeti alakulása, mérése, és kibocsátásának nemzetközi egyezményekben történő szabályozási lehetőségei is bemutatásra kerülnek. A *felhővíz kémiai összetétele* címszónál nemcsak táblázatos ismertetést, hanem az ezt szabályozó légköri felhőkémiai, kimosódási, illetve meteorológiai folyamatok leírását is megtaláljuk. Az olvasók számára igen értékes segítséget jelent, hogy számos összetett fogalomról is tartalmas, lényegre törő magyarázatot találhat a kötetben, például: *éghajlati érzékenység*, *higany körforgalma*, *időjárás előrejelzése*, *mezőgazdasági ökoszisztéma*, *óceánok biogeokémiai folyamatai*, *települések légszennyezettsége*, és természetesen még hosszasan sorolhatnánk.

A szerző az előszóban tisztázza a környezettudomány és a környezetvédelem kapcsolatát is: a környezettudomány az emberi hatásokkal, míg a környezetvédelem a megelőzésükkel foglalkozik. A két terület szorosan összefügg, hiszen a környezettudomány eredményei mutatják meg, hogy mik a legfontosabb teendők a környezetvédelem területén. Az összefüggések miatt a kötetben a környezetvédelem legfontosabb fogalmai és eszközei is bemutatásra kerülnek.

Mészáros Ernő legújabb kötetét nemcsak a környezettudományokat művelő szakem-

bereknek, hanem a környezettudomány oktatásában részt vevő tanároknak, hallgatóknak, a mások szakterülete iránt érdeklődő kutatóknak, és nem utolsósorban a környezeti kérdések tudományos alapjaiban tájékozódni kívánó széles közönségnek ajánl-

hatjuk. A lexikon célzott keresés nélkül is érdekes és tanulságos olvasnivalót kínál. (Mészáros Ernő: *Környezettudomány. Bp.: Akadémiai Kiadó, 2010, 318 p., 1500 címszó*)

Bozó László
az MTA levelező tagja

A fotóelemzés a társadalomtudományi kutatások világában

Piotr Sztompka, a krakkói Jagelló Egyetem professzora kitűnő kötettel gazdagította a társadalomtudományi kutatások módszertanát. A Gondolat Kiadó és a PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének gondozásában 2009-ben magyarul megjelent kötet a vizuális szociológia viszonylag fiatal tudományterületén belül a fényképezésre mint kutatási módszerre hívja fel a figyelmet.

A társadalomtudományi kutatómódszertan napjainkban felismerte azt, hogy modern társadalmunkban domináns tényező a vizualitás, a képek különböző formáikban fontos eszközei a világbárázolásnak és az önkifejezésnek. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az eredeti lengyel nyelvű kötet 2006-os publikálása után, 2008-ban Jürgen Raab tollából német nyelvterületen is megjelent egy hasonló témájú, de monumentálisabb kötet. A képek világunk interpretációjában játszanak nélkülözhetetlen szerepet, magyarázzák, és irányt adnak tevékenységünknek, tömörítve jelenítik meg gondolatainkat, érzelmeinket az adott témáról. A könyv nagy erénye, hogy a képinterpretáció bonyolult módszertani ismereteket követelő folyamatát logikusan és sokoldalú elméleti és módszertani bázisra építve mutatja be. A szerző a fotóelemzés tudományos kritériumainak feltárására törekszik, alátámasztja a képek kvantitatív és kvalitatív interpretációjának

lehetőségét, így táptalajt ad a kombinált módszertani kultúrára alapozó elemzéseknek is.

A kötet hat fejezetből áll. A képinterpretáció és a fotózás alapvető kérdéseire fókuszáló melléklet az elméleti részek gyakorlatba történő átültetését hivatott elősegíteni. A fejezetek önállóan is értelmezhetőek, de a könyv logikai felépítése mégis megköveteli a szerző által meghatározott sorrend betartását, hiszen a fejezetek főbb tartalmi kategóriái piramis-szerűen épülnek egymásra.

Már a kötet elején is hangsúlyozza a szerző, hogy a képi világ ábrázolása – az értelmező és a fotós tevékenységét befolyásoló szubjektív hatások miatt – megköveteli bizonyos kritériumok érvényesítését. E kritériumok rendszerezetten, három szempont köré tömörítve található meg, végigkísérik a kötet módszertani és etikai szemléletmódját. A szerző a modern világban a kép és a szöveg egyenrangúságára hívja fel a figyelmet. Gondolataiból a kutatómódszertan számára világosan kiolvasható, hogy a szövegek tartalomlemzésének manuális megvalósítása, illetve különböző számítógépes programok általi strukturálási (kódolási) lehetőségeinek megismerése után fel kell készülnünk a fotók, a képek vizuális tartalomlemzésének kutatási gyakorlatba történő intenzívebb beépítésére is. Ez a folyamat már el is kezdődött, hiszen a vizuális tartalomlemzés, az ikonológia-ikonográfia elemei egyre gyakrabban jelennek meg a társadalomtudományi kutatómódszertan világában.

A fényképezés kutatómódszertani szerepének nyomatékosítására a szerző kalandos utazásra hívja az olvasót, aki az út során számos olyan kutatással (például a szociálanropológia vagy a néprajz területéről vett vizsgálatokkal) ismerkedhet meg, ahol kiemelt hangsúlyt kaptak a fotók. A kronológiai áttekintés a tudományterületek fejlődésének követése mellett rávilágít a kutatómódszertani repertoár bővülésére is.

Mindezen gondolatok kiválóan előkészítették a harmadik fejezetet, amelyben tömören és a lényegre kiemelve kaphatunk információt arról, hogy a társadalom, az emberi tevékenység, a viselkedés, a környezet hogyan jelenhet meg a vizuális adatok között. Kutatómódszertani probléma lehet azon kérdés továbbgondolása is, hogy a vizuális adatok miként és mennyire jelennek meg a szövegekkel vagy a hangadatokkal kombinálva (lásd például a képfeliratok, a képkommentárok esetét). Ezt a területet csak részlegesen érinti a könyv, hiszen itt már előtérbe kerülhetnek a multikódolt adatok elemzési lehetőségei is. Ez a rész „késlelteti” a fotóelemzés módszer-repertoárjának felvonultatását, a szerző sok esetben még az olvasó képzeletére és fantáziájára bízva az elemzési alternatívákat.

A továbbiakban a képzelet és a fantázia világát hátrahagyva a fotók kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzésére vonatkozó paramétereket ismerhetjük meg. Előbbi a vizuális elemek elkülönítésén, az előfordulási gyakoriságok számszerűsítésén, a mennyiségi analízisen alapul, míg utóbbi a fotók rejtett jelentésrétegeinek, mély struktúráinak feltárására fókuszál. A fotóelemzést kiválóan keretbe foglalják a kvantitatív tartalomelemzésnél figyelembe vett szempontok, valamint a fotók szemmel nem feltétlenül látható tartalmának feltárására irányuló, a kvalitatív tartalomelemzésre alapozó hermeneutikai, szemio-

lógiai és strukturalista irányzatok.

Az elemzéseket elősegítő kritériumrendszerek érvényre jutásához a szerző részletesen és példákkal alátámasztva tárgyalja a fotóinterjú különböző technikáinak alkalmazhatóságát a társadalomtudományi kutatások között. A témakör felépítése őrzi logikusságát, hiszen a fotóinterjú technikáinak strukturálása és bemutatása a kutatói aktív szerepvállalás vagy a háttérbe szorulás figyelembe vétele alapján történik. A fotóinterjú elméleti és módszertani hátterének bemutatásánál – noha a témakör lehetővé tenné – a kötet kevésbé használja a kvalitatív kutatómódszertan terminológiáját, bár a fotóinterjú módszere értelmezhető és kivitelezhető e paradigma szerint is. Az utolsó fejezet a vizuális szociológia elméleti inspirációival foglalkozik, megfelelően keretbe foglalva az előző részeket.

A könyv részletes szakirodalmi bázisra épül. Az illusztrációk jegyzéke, valamint a név- és tárgymutató is a felhasználóbarát jelleget erősítik. A kötet végén a szerző saját fotói találhatóak, amelyek az olvasót a megismert teóriák és módszertani lépések kipróbálására inspirálhatják.

A kötet mindazoknak ajánlható, akik érdeklődnek a társadalomtudományi kutatások módszertana iránt, de haszonnal és örömmel forgathatják azok is, akik intellektuális körutat kívánnak tenni a vizuális szociológia és a fényképezés világában. (*Piotr Sztompka: Vizuális szociológia. A fényképezés mint kutatási módszer. Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 212 p.*)

Sántha Kálmán

PhD, főiskolai docens
Kodolányi János Főiskola
Neveléstudományi Tanszék

Kutatóegyetemek vezetése: egy szőke nő értekezése

Amanda Goodall szőke és csinos; pályáját modellként kezdte. A felsőoktatásban dolgozó és kutató professzorok nagyon fogják szeretni. De nem (csak) az előbbi attribútumok miatt, hanem azért, amit és ahogyan írt. Dr. Goodall egy szokatlan karrier után, jelenleg Leverhulm Fellow a Warwick Business Schoolban (University of Warwick, Egyesült Királyság), és könyvének témája a kutatóegyetemek vezetésének problémája, amelyet rendkívül felkészülten, kiterjedt adatgyűjtésre támaszkodva, élvezetesen tárgyal, és mutatja be azt, amit már sokan, sok helyen felfedeztek, és anekdotaszzerűen elmondtak, de tudományos alapossággal még nem jártak körül, és nem igazoltak. Könyvének üzenete egyszerű (136.): „A kutatóegyetemeket briliáns tudósoknak kell vezetniük nem csupán tehetséges vezetőknél.”

A könyv nyolc fejezetből, hat mellékletből, irodalomjegyzékből és egy összevont tárgy- és névmutatóból áll. Az első fejezet bemutatja a könyv vizsgálódásának tárgyát, és megfogalmazza Goodall kutatásának alapfeltevését (2.): „a világnak szüksége van kiemelkedő kutatóegyetemre, és ebből következően számít az, hogy ki vezeti ezeket az egyetemeket.” A kutatóegyetemek ugyanis számos jól dokumentált intellektuális externáliát (és nem intellektuális externáliákat is, mint például munkalehetőségeket) teremtenek, amelyeknek pozitív hatásuk van a gazdasági növekedésre. Az egyetemi oktatás ugyanakkor egyre globalizáltabbá válik, ahol egyre élesebb verseny bontakozik ki az egyetemek között. Ez a verseny előtérbe helyezte az egyetemi vezetés kérdését is. A könyv választ kíván adni arra a sokszor követett, de hibás gyakorlatra

is, amely a „hivatásos vezetőkben”, menedzserekben látja a kiutat. A könyv alapgondolata, amelyet a későbbi fejezetekben bizonyít, hogy a kutatóegyetemknél, ahol az alkalmazottak többsége szakértő, az egyetem hosszú távú teljesítménye szempontjából előnyös olyan vezetőket kinevezni, akik szintén a terület szakértői. A könyv annak a hipotézisnek az igazolásából áll, hogy *a kutatóegyetemek teljesítményét egy kutatásban jártas („kutató” típusú) vezető nagy valószínűséggel eredményesebben fogja pozitív irányba befolyásolni, mint egy „menedzser” típusú vezető, ha rendelkezik a vezetéshez szükséges hatalommal.* Természetesen itt fontos hangsúlyozni, hogy egy statisztikai kapcsolatról van szó. A „kutatónak” a kutatási területén kívüli ismeretekkel és képességekkel is rendelkeznie kell, és nem arról van szó, hogy *minden* kiváló kutatóból kiváló vezető lesz, a kutatási kiválóság csak megnöveli annak esélyét, hogy ez így fog történni.

A szerző szerint ez az első olyan tanulmány, amely a fentiekben vázolt kérdést empirikus adatokkal bizonyítja. A második fejezetben a világ legjobb egyetemei közel négyszáz vezetőjének idézettségi adatait elemzi az *ISI Web of Science* adatbázis alapján, azzal a következtetéssel, hogy *a magasabbra rangsorolt intézményeket olyan kutatók vezetik, akiket többször idéznek.* A legjobb gazdálkodástudományi iskolák (business school) 138 dékánjának publikációs adatainak elemzésével a harmadik fejezetben mutatja be a *Financial Times* MBA-rangsora és a dékánok idézettségi adatai közötti korrelációs kapcsolatot (*magasabb idézettség magasabb rangsorral jár együtt a gazdálkodástudományban is*). Az Egyesült Királyság 157 tudományos rektorhelyettesének (Vice Chancellor) adatait és a brit kutatási felmérések eredményeit (RAE – Research